

צבאית מכריעה. עם זאת מעדיף דוד אף להבא לסמוך על הגרעין הצבאי שהביא עמו לחברון, שהפך למעשה לגרעין צבא הקבע שלו.

אורח תפיסתו של דוד את המלוכה ואת מהות המדינה שונה לחלוטין מתפיסתו של שאול, גורם אשר בא לידי ביטוי במהלכים בהם נקטו השניים למימוש תפיסתם. שאול לא עשה דבר להרחבת ממלכתו מעבר ליישוב הישראלי אשר עליו הגן מפני כל אויב; לא נקט שום צעד להצר את צעדיהן של המובלעות הכנעניות שבתוככי היישוב הישראלי; לא הנהיג כל מדיניות חוץ; ואף לא דאג להקים לעצמו מרכז שלטוני, עיר מלוכה או מרכז אדמיניסטרטיבי – ומכאן שדי היה לו בגרעין צבא קבע קטן ממדים.

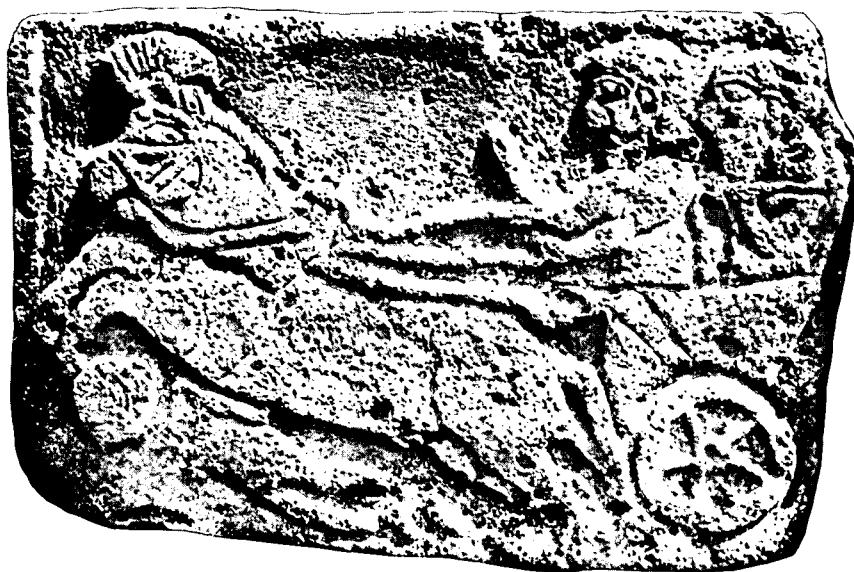
דוד, לעומת זאת, חווה לנגד עיניו ממלכה גדולה ויחידה טריטוריאלית רצופה, ובהתאם לכך הוא מכלכל את צעדיו. צעדו הראשון למימוש חזון זה הוא כיבוש ירושלים. בצעד זה משיג דוד מספר מטרות. ראשית כל הוא מחסל מובלעת כנענית שחצצה בין שבטי יהודה לבין שבטי בית יוסף. נוסף לכך מכריז דוד על ירושלים כבירתו, מעביר לתוכה את בני משפחתו, וכעיר שאינה קשורה לאף אחת מנחלות שבטי ישראל הופכה לנחלתו – נחלת מלכי בית דוד. העברת המרכז השלטוני מחברון למרכז הארץ אף מקלה על דוד את הפיקוח השלטוני על ארצו. בעזרת חירם מלך צור, אתו הוא קושר קשרים דיפלומטיים, מבצר דוד את עירו ובונה בה את ביתו (ש"מ"ב ה 12-1).

דרכי הגיוס בימי דוד

דוד עולה על כס המלוכה כשלצדו קיים כבר גרעין צבאי לא מבוטל, מאומן היטב ונאמן, אשר היה עמו תקופה ארוכה עוד קודם היותו מלך בחברון. מקום בו הפך גרעין זה למסד הצבא המלכותי. בדרכי הגיוס בתקופת מלוכת דוד על כל ישראל ניתן להבחין בשתי תקופות ברורות: האחת – מיום עלותו למלוכה על כל ישראל ועד מרד אבשלום, והשנייה – ממרד אבשלום ועד סוף ימי מלכותו.

לטענת ידן הסתמך דוד במלחמותיו בתקופה הראשונה על צבא הקבע והצבא הסדיר שלו², ורק לעיתים רחוקות נאלץ לגייס את יתר העם. ניתוח המקורות הדנים בגיוסים השונים בתקופה האמורה מצביע, כי דרכי הגיוס היו מגוונות ביותר, והתנהלו יותר לפי התנאים שהכתוב המצב, מאשר בשיטה קבועה מראש. בתקופה שלאחר מרד אבשלום ומרד שבע בן בכרי, משנה דוד את דרכי הגיוס והופכם לעניין ממוסד בעל הסדר קבוע תוך הנהגת שיטת גיוס לצבא המילואים.

כבר בצעדיו הראשונים נאלץ דוד להתמודד עם הפלשתים, אויבם המסורתי של ישראל בעת ההיא. במלחמותיו הראשונות נגדם (שלמעשה נכפו עליו) איננו שומעים על

הצבא בימי דוד

סך (מיל') צבי פרידהבר

הפירוד בין ממלכת ישראל לממלכת יהודה. עם עליית דוד לכס המלוכה על כל ישראל, כיבוש ירושלים והפיכתה לבירתו (ש"מ ה 6 ואילך) ויצירת קשרי החוץ הראשונים שלו עם מלך צור (ש"מ ה 11), משנים הפלשתים את מדיניותם ומתקיפים את דוד.

כאמור בא דוד לחברון עם אנשיו, שכללו את ה"גדוד", אשר עמו נמנו עתה, נוסף ל-600 לוחמיו, גם כל אנשי החיל משבטי ישראל שהצטרפו אליו בהיותו בצלג. כוח צבאי זה הינו משמעותי ביותר, בהתחשב לא רק במניין לוחמיו אלא אף בניסיונם הצבאי המגוון, הן בלוחמה זעירה (אשר בה התנסה דוד בברחו מפני שאול ובעת לחימתו בשירות הפלשתים), והן כמפקדים קצבאו הסדיר של שאול או בצבאות המיליציוניים השבטיים. מובן מאליה שעם עלייתו של דוד על כס המלוכה ביהודה, נוסף לכוח זה גם הצבא המיליציוני של שבטו.

התככים שבין אבנר איש-בושת, מביאים בסופם של דברים לנפילת ממלכת בית שאול, ולפניית זקני ישראל אל דוד בבקשה להיות מלך גם עליהם, כלומר על כל ישראל. הסיבה העיקרית לצעדם של זקני ישראל היא הקרתם בכישורי מנהיגותו הצבאית כנאמר: "גם אתמול גם שלשום בהיות שאול מלך עלינו" (ש"מ ה 2). במעמד זה מתייצבים לפניו גם "ראשי החלוץ לצבא", ומעמידים עצמם לרשותו על חייליהם (דה"א יב 23-38). בשלב זה מקבל אפוא דוד תחת חסותו את כל צבא השבטים – הוא צבא המיליציה העממית על מפקדיו – אקט בעל משמעות

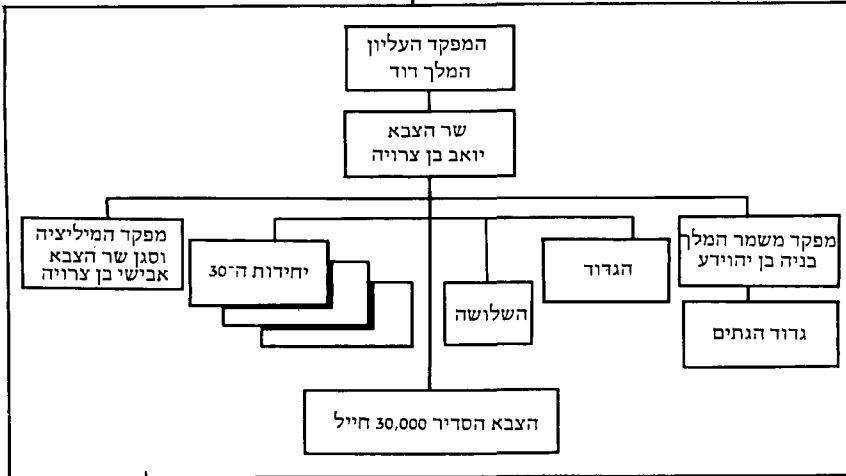
המעבר מצבא פרטי לצבא ממלכתי עם עליית דוד למלוכה

לאחר מפלת שאול ויהונתן בגלבע, נוצר מצב מיוחד בישראל. הממלכה שזוה עתה קמה מתפוגגת. תנועות הצבא הפלשתי מבתרות את ממלכת ישראל בקו עמק-זרעאל – בית-שאן לשניים, ונוצרת הפרדה אף בין שבטי ישראל עצמם. בלחצם של הפלשתים מעביר אבנר, שר צבא שאול, את פליטת בית שאול לעבר הירדן המזרחי, אשר היה מחוץ לשליטת הפלשתים, וממליך במחניים את איש-בושת כמלך על ישראל (ש"מ"ב ב 8-9).

באותה עת עולה דוד וכל אנשיו מצקלג לחברון, המרכז הרתי של שבטו, מקום אשר בו הוא מומלך על ידי אנשי יהודה (ש"מ ב 4-2). את הקשר הראשון עם שבטי הצפון מנסה דוד ליצור דווקא עם אנשי יבש גלעד, שזוה עתה המליכו עליהם את איש-בושת. הוא מודה להם על החסד האחרון שעשו עם שאול, ובתוך כך מודיעם על דבר עלותו על כס המלוכה ביהודה. לדעת סוגין עשו אנשי יהודה את הצעד הטבעי ביותר, בהמליכם עליהם את דוד, שכן רק דוד, הואסל הפלשתי, יכול היה, במצב העניינים שנוצר, לגונן עליהם הן משרידי צבא שאול והן מהשודדים והגורדים¹.

הפלשתים הסתכלו על המלכתו של דוד על יהודה בשוויון נפש. בעצם חלוקתה של הממלכה הישראלית לשתי ממלכות עוינות זו את זו, ראו הם את החלשתו של אויבם העיקרי – ישראל. באורח זה המשיכו הפלשתים להתייחס למצב, כל עוד נמשך

מבנה צבא דוד לפני הקמת צבא המילואים

תרשים מס' 1

במסגרת יחידתם, אך אין מידע זה יוצר עדיין תמונה מוסמכת של הרכב היחידה על ההיררכיה הפיקודית שלה. קושי נוסף הוא בכך, שאין זהות מלאה בין שתי הרשימות המפורטות, לא בשמות הגיבורים ולא בתפקידיהם, דבר שמוכיח, כפי שעמדו כבר החוקרים, שהרכב יחידה זו והנהגתה לא היו קבועים.

בראש רשימת הגיבורים שבשמ"ב כג עומדים שלושה גיבורים המרכיבים את הגוף המתקרא "השלושה" כשבראשם – עדינו העצני (במקבילה שבדה"א יא מוזכר ישבעם בן חכמוני כראש יחידה זו).¹¹ סגל טוען ש"השלושה" היווה חבר צבאי מיוחד, עליון על כל גיבורי החיל, בזכות גבורתם האישית של לוחמיו בשרה המלחמה, והישגיהם העילאיים שעלו על כל מעשי הגבורה של הגיבורים האחרים בצבא דוד. קבר נכבד זה היה כעין יחידה לעצמה עם ראש משלה.¹² הרצברג טוען שהמושג גיבורים כאן הוא "חיילים מקצועיים", והמדובר בקבוצה מיוחדת במינה של אנשים אשר דוד אסף סביבו (שמ"א כב 2), כאשר לעיניו הדוגמא של שאול (שמ"א יד 52). כמו כן טוען הלה, ש"השלושה" הייתה קבוצה מיוחדת ש"השתייכה ליחידת "השלושים". כסגל טוען אף הוא, שאלה זכו למעמד הרם בגלל ה"תשועה" האישית שעשו, וכי במעשיהם הצילו מספר פעמים את הגדוד ממפלה.

לדעת סגל אין ללמוד ממעמד הרם של "השלושה" כי היו מפקדים ראשיים בצבא. לטענתו נדרשות ממפקד צבא תכונות נוספות מלבד גבורה אישית בשרה הקרב, וביניהן – מנהיגות, המצינית דווקא את אבישי אחי יואב ובניהו בן יהוידע, שהיו חברים ביחידת "השלושים", ואל "השלושה" לא הגיעו. ואכן, אבישי נתמנה לשר (שמ"ב כג 18-19), ובניהו מקבל את הפיקוד על משמר המלך (שם כג 23). מינויים אלה אינם מונעים מבעלי משרות אלו ליטול על עצמם מעת לעת את הפיקוד על יחידת "השלושים", שלטענת רוב החוקרים היה

ושלפיה מרכיב דוד את הפיקוד הצבאי העליון שלו משלושה מפקדים בכירים.⁸ בתוך כך יוצר דוד אף דפוסי התנהגות צבאיים, וקובע חוקה צבאית, מחויבת המציאות כמו חוק השלל, שנועד להסדיר את חלוקת השלל בין הלוחמים: "כי כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדיו יחלקו" (שם ל 24). כלל מעין זה יכול היה להיקבע רק על ידי איש בעל כאריסמה גבוהה, בשים לב לכך שחלוקת שלל וקבלת שכר על פי גודל ההרג שעשו אנשי החיל באויביהם היו מקובלים במזרח הקדום. אף דוד עצמו זכה במיכל אשתו בגין מאה ערלות פלשתים ששמשו כעין מוהר (שם יח 25 ואילך). בקביעת דפוסים אלה מניח דוד את היסודות הראשונים להתארגנות הממ"לכתית העתידה.

על צעדי התארגנות נוספים בתוך הגדוד, מינויי מפקדים וכיוצא באלה, שומעים אנו למעשה לראשונה, כאשר קולט דוד למסגרת הגדוד את האלמנטים העורקים משורות צבא הקבע ומיחידות המיליציה העממית של שבטי עבר הירדן, ביניהם מפקדים צבאיים, שרי מאות ושרי אלפים (דה"א יב 14, 20). למרות חשיבותם במטרת הנספחים אליו, כמשתקף מרכיב דוד עצמו (שם יב 17), משתכנע הוא בסופו של דבר בכנותם, ואף שםם "בראשי הגדוד". מכאן מגיעים אנו ליחידות "הגיבורים אשר לדוד" אשר ראשיתם ויסודם הינם כאמור בגדוד.

הגיבורים אשר לדוד

רשימת הגיבורים אשר לדוד (המופיעות בשמ"ב כג 8-39 ובה"א י 11-47)⁹ שימשו חוקרים רבים לחקר שמות הגיבורים, מוצאם ותפקידיהם בהיררכיה ובמבנה יחידת הגיבורים.¹⁰ להלן נתרכז רק בשאלת ארגון של יחידות הגיבורים כיחידות צבאיות.

המקורות המקראיים מציינים אמנם לצד מספר שמות את הפונקציה שמילאו

בין הגורמים הנוספים לעריכת מסעות המלכים בתקופות השנה המיוחדות יש למנות סיבות אקלימיות. "עת צאת המלכים" במסופוטמיה היה בדרך כלל בחודש תמוז. מלבד גמר העונה החקלאית היה על בני מסופוטמיה להתחשב גם בהצפות הנהרות שאילצום להמתין עד התייבשותן של הדרכים אשר שימשו אותם במסעותיהם. דומה לכך היה המצב גם בממלכת חת, שמלכיה נאלצו לפתוח את מסעותיהם בצפון רק בקיץ לאחר הפשרת השלגים. רק עם הפיכתן של מצרים ואשור לאימפריות בעלות צבא קבע וסדיר גדולים ביותר, והפיכתו של הצבא המיליציוני לחיל עור בלבד, יכלו שתי מעצמות על אלה להרשות לעצמן מסעות לאורך כל תקופת השנה.

עם כוחות צבא דוד ניתן למנות את היחידות הבאות: "הגדוד", "הגיבורים אשר לדוד", "הכרתי והפלתי" הגתים ו"חיל הרכב".

הגדוד

היחידה הצבאית הראשונה שהתארגנה סביב דוד עוד בזמן בריחתו מפני שאול, ואשר שמשה לו כגרעין לצבא הקבע כל ימי מלכותו, היא "הגדוד". משמעותו המקורית של המונח "גדוד", מתקשרת אמנם למעשה שור, ביוה, שכירות-חבר וכיוצא באלה,⁶ אך כוחו הצבאי הטרומי-ממלכתי של דוד לא הורכב כלל ועיקר מפורקי עול ושכירי חרב, אם כי כאלה קיימים היו בכל מקום, ואין להניח שלגדודו של דוד לא הצטרפו גם אלמנטים כאלה באחד מהשלבים.⁷ מימיו הראשונים לוקח על עצמו גדודו של דוד. תפקידים בעלי אופי ממלכתי, ביניהם: הגנת דרום יהודה מפני התנפלויות נודדי המדבר, ובמיוחד – פעילות נגד פלישות המלחמה והשור של הפלשתים (שמ"א כ 1 ואילך); כאשר באותה עת פקוחה העין גם כלפי רופפים מבית – שאול ונאמניו מקרב יושבי האזור.

כדי למנוע התנגשות עם שאול, נופל דוד לידי הפלשתים, ומציע את שירותיו כשכיר חרב לאכיש מלך גת (שם כו 1 ואילך). כאן זוכה דוד להכיר את אויביהם של ישראל ומשכבר הימים ולעתידי מכפנים, על אורחות לחימתם ומנהגייהם. כגמול על שירותיו למלך, מקבל דוד את העיר צקלג כנחלתו, ומשם הוא מחדש את מלחמותיו לטובת בני עמו מתחת אפם של הפלשתים. במהלך שירותם אצל הפלשתים צוברים דוד וגדודו ניסיון נוסף. הגדוד גדל, ובמרוצת הזמן הופך להיות כוח בן 600 לוחמים (שם כג 13). את יחידתו מארגן דוד בצורה הבאה: שני שליש מהכוח לוחם, בעור השליש הנותר משמש כחיל מילואים או כחיל עזר. מזר טוען, שרוד חלק את הגדוד לשלוש חטיבות: שתיים מהן לוחמות ואחת כוח עזר. חלוקה זו מבוססת לדעתו על מסורת עתיקה של לוחמה בשלושה ראשים שנהגה באזור,

מתחלף לעיתים מזומנות, כפי שמעידים הכתובים עצמם המעמידים בראש "הש" לושם" גיבורים שונים: אבישי (שם כג 19), עמישי (דה"א יב 18), ישמעיה (שם יג 7), בניהו (שם כו 6) ועוינא (שם יא 42).

דעה שונה לחלוטין על המבנה והפיקוד של יחידות "השלושים" מביא גרסיאל בספרו "מלכות דוד". הלה גורס שאין כל קשר בין עדינו העצני ברשימה שבש"מ כג ובין ישבעם שבראש רשימת הגיבורים שבדה"א יא. יתרה מזו, הוא אף מחלק את הכתוב בש"מ כג כ-8 בצורה כזאת שמתקבלים על ידו שני מפקדים: יושב בשבת תחכמוני ועדינו העצני בראשות יחידת הגיבורים עומד אפוא על פי שיטתו פיקוד עליון בן שישה מפקדים: יושב בשבת תחכמוני, עדינו העצני, אלעזר, שמא בן אגא, אבישי בן צרויה ובניהו בן יהוידע.¹⁴ במקור שבדה"א יא נותרת, לעומת זאת, קבוצת פיקוד בת ארבעה מפקדים: ישבעם, אבישי, אלעזר ובניהו.

לשיטת גרסיאל אין כל תמיהה בכך שברשימה הראשונה לא מתאר הכתוב את מעמדם ותפקידיהם של עדינו ושל שמא, שכן לדעתו אין אלה שייכים ליחידת השלושים המקורית (הראשונה), אלא הם מפקדים שהצטרפו בשלב מאוחר יותר ליחידה, ושימשו מפקדיהם של יחידות שלושים נוספות שהוקמו במסגרת יחידות הגיבורים. את עדינו מזהה גרסיאל עם עדינא בן שיוא הראובני (דה"א יא 42), ואת שמא – עם ישמעיה מבני בנימין, המצטרפים אל דוד בצקלג (שם יב 4). בכך מגיע גרסיאל למסקנה נוספת, לפיה התקיימו בימי מלכות דוד שלוש יחידות "שלושים" שהתחלקו לשלוש המחלקות הבאות: מחלקה בראשותו של ישבעם, מחלקה בראשותו של עדינו (המכונה על ידו "מחלקת עבר הירדן") ומחלקה בראשותו של שמא (המכונה על ידו "מחלקת בנימין"). שיטת גרסיאל קשה, ובפרט לא נראית לי חלוקתו של פסוק 8 שבש"מ כג, המביאה לכל אותה תהפוכת תפקידים כפי שמשרטט טה גרסיאל, ושאינו לה כל אזכור בצורה כלשהי במקורות. עם זאת נראה לי הרעיון בדבר קיומן של יחידות שלושים אחדות.

לחיוזק הדעה על קיומן של יחידות שלושים נוספות ניתן להסתייע בדה"א יא 42, המזכיר מפקד שלושים נוסף, הוא עדינא בן שיוא "ראש לראובני ועליו שלושים". סביר להניח, כדעת מזר, "שבזמן מן הזמנים, אולי בימי מלחמות דוד בעבר הירדן, נתחזק כוחו של מלך ישראל על ידי הצטרפותו של עדינא בראש שלושים אנשי חיל וגודר של ראובנים, בעלי ניסיון רב במלחמות עם השכנים והשושנים". (השווה: דה"א ה 10, 19-18).

לסיכום: יחידות הגיבורים של דוד היו כנראה פורמציות משתנות בהרכבן האישי, שהורכבו (מתוך כלל החיילים הנבחרים של הגודר או יחידות הצבא המיליציוני העממי),

ליחידות אופרטיביות לפי צרכי השעה. מכאן גם ריבוי שמות מפקדים על יחידות מסוג זה שהתחלפו ביניהם לעיתים מזומנות, ושכנראה מונו לתפקידם בעת הרכבתן של היחידות למשימות השונות שלשמן הוקמו.

הכרתי והפלתי והגתים

שתי יחידות צבאיות של חיילים שכירים זרים השתלבו בצבאו של דוד – הכרתי והפלתי וגודר הגתים בראשותו של אתי הגתי, זאת מלבד אנשי צבא מעמים שונים ומיושבי הארץ האוטוכוטוניים, שהצטרפו לצבאו כבודדים עוד בימי נדודיו, ונמנו עם יחידות הגיבורים. מי הם הכרתי והפלתי, מתי גויסו או התגייסו לשירותו של דוד, ומה היה תפקידם במסגרת הכללית של צבאו?

רוב החוקרים סבורים, שלאחר שדוד הצליח להביס את הפלשתים במספר קרבות, גייס הוא לעצמו מתוכם את חיילי הכרתי והפלתי. בשלב מאוחר יותר נוסף למחנהו גם גודר הגתים על מפקדם אתי הגתי. על הרכב יחידת הכרתי והפלתי וארגונה אין לנו כל מידע, מלבד העובדה שבראשה הועמד בניהו בן יהוידע מייחידת הגיבורים. האחרון מתמנה לפקד על יחידת משמר המלך או בכינויה "המשמעת" כנאמר: "וישימהו דוד אל משמעותו" (ש"מ כג 23; דה"א יא 25). יחידת משמר המלך הייתה בפיקוד נפרד מהפיקוד הכללי של הצבא הסדיר, וסרה למשמעתו הישירה של דוד. על קיומה של יחידה זו עוד בימי שאול ניתן ללמוד מדברי אחימלך כהן נוב, הטוען לפני שאול להצדקת מעשהו: "ומי בכל עבדיך כדוד נאמן וחתן המלך וסר על משמעתך" (ש"מ"א כב 14). לדעת גרסיאל שימשה יחידת הכרתי והפלתי בתוספת גודר הגתים "כמשטרת ביטחון פנים", ובעתות מלחמה הצטרפו אנשיה לכוחות הלוחמים. על חשיבותה של יחידה זו ניתן ללמוד אולי גם מקידומו של מפקדה, כפי שהדבר מתבטא בשתי הרשימות האדמיניסטרטיביות של דוד. בראשונה מופיע בניהו במקום החמישי, לאחר יואב שר הצבא, המזכיר, הכהונים והסופר (ש"מ"ב ח 15-18). בעוד שברשימה השנייה (שזמנה לאחר מרד אבשלום) מופיע בניהו במקום השני מיד לאחר יואב (שם כ 23).

יחידות שכירים זרים היו דבר מקובל בעמים שבמרחק הקדום. עיקר תפקידן היה שמירת הביטחון השוטף. כן הרכיבו אלה את יחידות משמר המלך. הממלכות יכלו להרשות לעצמן לקיים רק צבא קבע קטן מבני עמם, ואת הצורך ביחידות צבא נוספות, מילאו אפוא על ידי גיוסן של יחידות השכירים.

חיל הרכב

במקרא לא מוזכר חיל רכב ישראלי לפני ימי שלמה. מעשהו של דוד העוקר את רכב ארם, ומשאיר לעצמו משלל עצום זה בסך הכל מאה רכב (ש"מ"ב ח 4; דה"א יח 4), מעורר בקרב החוקרים מסקנות שונות.

ידיו מנתח את המצב כדלקמן: הקמתו של חיל רכב הוא דבר יקר ומסובך ביותר, שלא יכול היה בשום אופן להיעשות בהיעדר רשות מרכזית צבאית ומנהלית בעלת אמצעים גדולים, דבר שאין אנו מוצאים לא בתקופת השופטים ואף לא בממלכת שאול, מה עוד וברובה של התקופה האמורה ישבו בני ישראל בשטחיה ההרריים של הארץ, ששם לא הייתה משמעות לחיל מסוג זה.

עצם הותרתם של מאה הרכב האמורים מצביעה לדעת ידיו, שבמספר כלי רכב אלה השלים דוד את החסר ביחידות הרכב שלו, והעמידן על תקן מלא. כמו כן טוען ידיו, כי קשה לתאר את מהלכיו הצבאיים של דוד במלחמותיו בארמים בלא חיל רכב. העובדה שאבשלום ואדוניהו משתמשים במרכבה מוכיחה אף היא, לדעתו, על הימצאות חיל זה בצבא דוד.

אייספלדט טוען, לעומת זאת, שמעשה דוד בשלל רכב ארם, אינו מעיד על שינוי טכניקת הלחימה שלו, אשר בה לא שיחק הרכב תפקיד כלשהו, וכי כובד המשקל הצבאי מועבר מיחידות הרגלים לחילות הרכב רק על ידי שלמה.¹⁵

ספקות ביחס לקיומו של חיל רכב בימי של דוד מתעוררות אף עם קריאת הרשימה האדמיניסטרטיבית שבדה"א כו 22 ואילך, המפרטת בעלי תפקידים ממלכתיים האחר-איים על הרכוש הממלכתי. ברשימה זו אין אזכור כלשהו לאחראי על המרכבות, על הסוסים או על כל גורם הקשור באחזקתם, דבר שהיה ללא ספק בא לידי ביטוי לו נמצא חיל כזה בימיו של דוד.

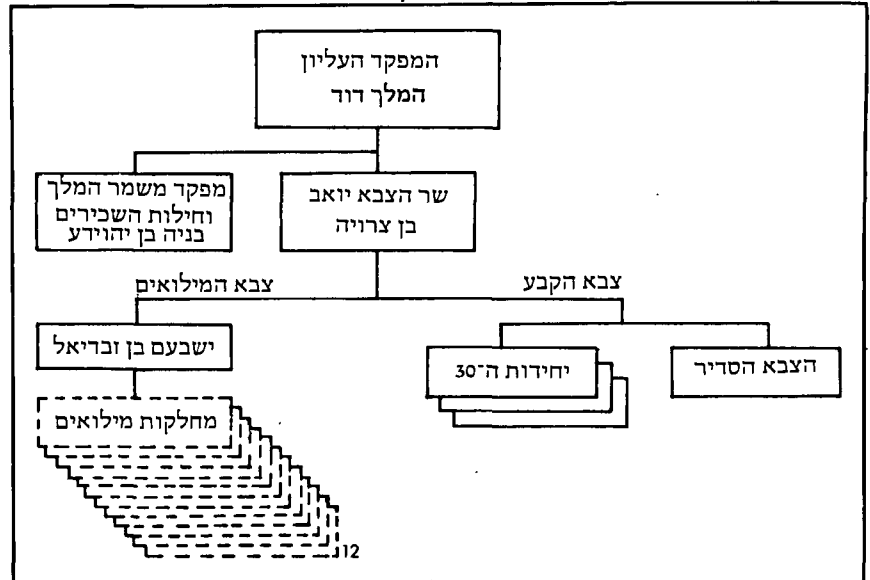
דעה שונה לחלוטין מציג אורן, הטוען שהקמתו של חיל הרכב אצל דוד הינה תולדה של מצב גיאופוליטי חדש בכנען, שבגינו נכרתה ברית בין דוד לפלשתים. ברית זאת, שמעיקרה הייתה כלכלית יותר מאשר מדינית, נתנה בידי דוד את השליטה על הכנענים, שהיו כפופים לפלשתים; בתמורה לפתיחת נתיבי המסחר – שהיו עתה כולם בידי דוד – נתנו לו הפלשתים את הכלים והאמצעים שחסרו לו להחזקת חיל הרכב והפעלתו, ושכללו מרכבות ולוחמי מרכבות שכירים.¹⁶

מעבר לשיקולים הגיאופוליטיים, שהובילו לדעת אורן למצב של שירות חילות רכב פלשתיים שכירים בשירותו של דוד, אין לשכוח שבמובלעות הכנעניות על ערי המדינה שלהן, שנפלו בידי דוד, היו יחידות לא מעטות של חילות רכב, למרות זאת אין אנו שומעים דבר אודותן. אין זה מתקבל על הדעת, שעם כניעתן של אלה לדוד לא העמידו לרשותו את חילות הרכב שלהן על אנשיהם.

מרד אבשלום

מרד אבשלום הביא לשירוד מערכות בדרכי הגיוס ובמבנה הצבא. עם פרוץ המרד בורח דוד מירושלים כדי למנוע עימות עם בנו, המצליח להטות ולגייס לצדו את שבט יהודה

מבנה צבא דוד אחרי הקמת צבא המילואים

תרשים מס' 2

יתר, שר הצבא השבטי של שבט יהודה, למרות שהאחרון נתן ידו לאבשלום ופיקד על צבא המורדים, ושולחו לגייס את שבטו, לשם הטיית לב השבט חזרה אל המלך (שם יט ט 14). שוב בולטת התמונה שכבר עמדנו עליה – הסתמכות על הלויאליות השבטיית.

מצד אחר ניכרת המחלוקת בקרב השבטים עצמם, שאינם מאוחדים בהחזרת דוד אל המלוכה. לענייננו חשוב הדבר מבחינת בדיקת שליטתם של אלמנטים שבטיים אלה על אנשי הצבא. הדבר מודגש במיוחד בכל הקשור לשבט בנימין. שמעי בן גרא שהתגייס עם אנשיו לצד אבשלום בימי המרד, מתייצב עתה עם אלף אנשיו משבט בנימין לשירותו של דוד (שם יט 17-18). לעומתו מכריו שבע בן בכרי, אף הוא משבט בנימין, את קריאת המרד המפורסמת של שבטי הצפון "אין לנו חלק בדוד ולא נחלה בכך" (שם יט 17-18). דומה כי אירועים אלה עוררו את דוד לנסות ולשנות את סדרי המבנה של צבאו, ובתוך כך גם את דרכי גיוסו.

המפקד וצבא המילואים

לאחר שהונח לדוד מבית ומחוץ, מגיעה השעה של ראוורגניזציה של הצבא. מטרתו של דוד היא להנהיג שיטת גיוס קבועה, שתחליף את שיטת קריאת הפתע בעתות המלחמה. לצורך זה מחליט הוא לערוך מפקד אוכלוסין (שמי"ב כד 2; דה"א כא 2 ואילך). שמטרתו צבאית בעיקרה, כפי שעולה בבירור מהכתובים (שמי"ב כד 10-1; דה"א כא 1-5).

צעד זה, שהמסד הצבאי צריך היה לכאורה לברך עליו, מעורר דווקא את התנגדותם של יואב ואנשי החיל. לדעת ידיו נבעה התנגדות זו מהחשש, כי בעקבות המפקד ייקבעו לאנשי הצבא המיליציוני שיטות גיוס ושירות קבע על חשבון צבא הקבע, שניתן יהיה לצמצמו.²⁰

המגמה לארגן מחדש את דרכי הגיוס, ולהקים צבא מילואים בהתאם לצורכי הממלכה הייתה כרוכה, לדעת ידיו, במתן מענה לשתי בעיות עיקריות: מצד אחד – ארגון כל העם לשירות צבאי מבלי לפגוע בכלכלת המדינה, ומצד אחר – נכונותו המתמדת של צבא זה להתגייס באורח יומי בעת הצורך. השיטה המוצעת, בה נקרא איש המילואים לשירות צבאי בן חודש ימים בשנה משיגה שתי מטרות. האחת – תרגולו של כל העם באימון צבאי, דבר אודותיו לא שמענו קודם לכן, ושנית – העמדת כוח צבאי קבוע לרשות הממלכה, הנכון לענות על צרכיה מבלי להיוקק לגיוסים כלליים.

התעודה הדנה בארגון צבא המילואים נמצאת בדה"א כז. חלקה הראשון של התעודה (פסוקים ו-15) מלמד על חלוקת צבא המילואים ל-12 מחלקות בנות 24 אלף חייל כל אחת, החייבים בשירות מילואים

מרד אבשלום והאירועים שנלוו אליו, כמו מרד שבע בן בכרי, העמידו את עצם קיומו של מוסד המלוכה במבחן מחורש. המוסדות השבטיים לא איבדו לגמרי את חיותם, ושמרו במידה רבה על מסגרותיהם הפנימיות, למרות אבדן סמכויותיהם, עם קימומה של המלוכה על מוסדותיה הריכוזיים. בימי מרד אבשלום ולאחריו, רואים אנו את חיוניותם וההיזקקות לעזרתם, במיוחד אמורים הדברים בכל הקשור להתגייסות המיליציה העממית-שבטית. מעורבותם של מוסדות אלה, המכונים בפרשה שלפנינו "איש ישראל", "זקני ישראל", "אנשי ישראל" או "איש יהודה", הייתה פעילה ביותר, ומניעה שונים.

תדמור סבור שהמושגים "איש ישראל", "זקני ישראל" וכיו"ב הינם מושגים מוגדרים ביותר במערכת החברתית-שבטית, והדברים מכוננים בעיקר לאנשי הצבא שהתגייסו במסגרות הצבאיות-שבטיות, כדוגמת היחידה השבטית – "האלף", רכיב טוען, שהשפעת המוסדות השבטיים על התגייסות אנשיהם לצבא, נמשכה אף לאורך כל תקופת המלוכה.¹⁹

עם דיכוי מרד אבשלום נזקק דוד שוב לאישורם של "זקני ישראל", הבאים אליו ומבקשים ממנו לשוב לכסא מלכותו ולמלוך עליהם (שמי"ב יט 10-11). דוד אינו נוקט צעדים משלו כדי לחזור לכסאו (דבר שייכתן ועלול היה להביא למלחמת אזרחים חדשה), והוא מחכה ליוזמת העם, אשר אכן באה. רק אז שולח דוד שליחים אל זקני יהודה, כדי להמריצם להקדים את שבטי ישראל בהחזרתו (שם יט 12-13). אין ספק שיש כאן אקט פוליטי: המלך מעדיף את אנשי שבטו על כל אנשי צבא הקבע וחיל השכירים הנאמנים לו ביותר. דוד פונה אל עמשא בן

ורבים משבטי ישראל. צבא אבשלום הורכב מהצבא המיליציוני-שבטי. לעומת זאת נשאר עם דוד עבדיו הקרובים, וביניהם: העיליתה הצבאית, צבא הקבע, יחידות הגיבורים, הכרתי והפלתי והגתים על מפקדיהם.

דוד בורח לעבר הירדן המזרחי, בתקווה להיעזר על ידי יושבי חבל זה, בתמורה למלחמות הרבות שנלחם לרווחתם נגד צוריהם, בניי-עמון, נודדי המדבר וממלכות ארם, ואכן, אנשי עבר הירדן הישראליים באים לקראתו. כאן נתקלים אנו לראשונה אף בשליט ואסל זר, שובי בן נחש העמוני, המתייצב כואסל לכל דבר, ומגיש את עזרתו לאדונו (שמי"ב יז 27). כמנהג שרווח בכל המזרח הקרום.

דוד מחלק את כוחותיו לארבעה גופים, כאשר שלושה מהם נתונים לפיקודם של יואב, אבישי ואחי הגתי (שם יח 2). לפי סברתו של ייבין, הייתה חלוקת הכוחות כדלקמן: אחי הגתי הופקד על גדוד הגתים, יואב הופקד על אנשי הצבא שבאו עם דוד ואבישי הופקד על בני עבר הירדן המזרחי, אשר לא הסתפקו בהגשת סיוע, הספקה ואירוח, אלא התגייסו ממש לצבא דוד.¹⁷ בניהו בן יהודע נשאר כנראה עם דוד, הגיבורים והכרתי והפלתי, יחידת שומרי ראשו של המלך. מעניינת סברתו של ייבין, לפיה הופקדו המגויסים מבני עבר הירדן המזרחי תחת פיקודו של אבישי. היש ללמוד מכך, כי אבישי היה מיועד לפקד במסגרת הכללית של צבא דוד על צבא המיליציה, כלומר צבא העם, שנקרא לרגל לפי צורכי מלחמותיו של דוד? זו הפעם השנייה, שאנו שומעים על אבישי בהתמנותו לתפקיד מסוג זה, אם ניקח בחשבון את מינויו, על ידי יואב אחיו, לפקד על "יתר העם" במלחמה כנגד בני עמון (שמי"א י 10).¹⁸

ששני אלמנטים אלה, אנשי בית דוד ואנשים שהיו ביריבות עם בית שאול, וכן אלמנטים שליליים למיניהם, חברו אמנם יחדיו גם בנדרו של דוד.

8. ב' מור, הגיבורים אשר לדוד, כנען וישראל, עמ' 189-190.

9. על כל יש להוסיף עוד את רשימת הגיבורים אשר באו לדוד לצללו, דה"א יב 1-21, ורשימה של גיבורים על מעלליהם המופיעה בשמ"ב כא 15-21.

10. K. Ellinger, *Die dreissig Helden Davids*, Kleine Schriften Zum Alten Testament, pp. 72-118; ש' קליין, הגיבורים אשר לדוד, "ידיעות" ז (ת"ש), עמ' 106-95; ב' מור (שם), עמ' 183-207.

11. אין עדיין שום תמימות דעים בין החוקרים בקשר לשמו של גיבור זה, וכמעט כולם מסכימים שהמדובר באיש אחד.

12. ש' סגל, ספרי שמואל, עמ' שפ"ו.

13. H. W. Hertzberg, *Die Samuelbücher*, Das Alte Testament Deutsch, p. 333.

14. מ' גרסיאל, מלכות דוד, עמ' 21-24.

15. O. Eissfeldt, *Syrien und Palestina*, Vom Ausgang des 6. Jahrhundert v. Chr. Vom Aufkommen des Königtums in Israel bis zum Ende des Jüdischen Exil, Weltgeschichte, p. 150.

16. א' אורן, ראשית הרכב בממלכת דוד, "מערכות" 248-247, עמ' 60-61.

17. ש' ייבין, "מלחמות דוד" היסטוריה צבאית, עמ' 162.

18. על משמעותו של המונח "יתר העם" כשם נודף לגיוס כללי עמד כבר אורבך במאמרו "צבא ישראל בתקופת התנ"ך", "בימי מערכות" ("מערכות") ספטמבר 1939, עמ' 61-65.

19. ח' רביב, ערך "צבא", אנציקלופדיה מקראית ו, עמ' 653-650.

20. צבא המילואים אשר לדוד, היסטוריה צבאית, עמ' 351.

חילוף פרסונלי, ואת תפקיד המפקד העליון על יחידות אלה מקבל כנראה מפקד המחלוקת הראשונה, ישבעם בן זבדיאל, שעליו נאמר: "על המחלוקת הראשונה לחודש הראשון ישבעם בן זבדיאל ועל מחלקתו עשרים וארבע אלף: מן בני פרץ הראש לכל שרי הצבאות לחודש הראשון" (דה"א כו 2-3), ומורה על כך התואר "הראש לכל שרי הצבאות" שלא ניתן לאף אחד מאחד עשר המפקדים האחרים.

הערות

1. I. A. Soggin, *Das Königtum in Israel*, p. 65.
2. י' ידן, צבא המילואים אשר לדוד, היסטוריה צבאית של ארץ ישראל בתקופת המקרא, הוצאת "מערכות" (להלן "היסטוריה צבאית"), עמ' 352-353.
3. ש' ייבין, מלחמות דוד, היסטוריה צבאית, עמ' 154-153.
4. י' ידן, תורת המלחמה בארצות המקרא, עמ' 239.
5. ש' ייבין, עלייתה הצבאית של מצרים, "מערכות" יח-יט (1960) עמ' 48.
6. א' מלמט, ערך "דוד", אנציקלופדיה מקראית ב, עמ' 432-433; צ' בן-ברק, ערך "ריקים ופוחיזים", כנ"ל ו, עמ' 367-368.
7. לאור האמור לעיל, אין לדעת מקום להשוואה בין הגדודים המובאים במקרא לגדודים החיים על השלל, כפי שמוצגים הדברים בספרם של רוזין-בנדר "מוצא המלוכה בישראל", עמ' 225-227. לעומת זאת נראית לי דעתו של מלמט בערך "גדוד", עמ' 432, המבדיל ברורות בין הגדודים אשר פניהם לשלל ובניהם בלבד ובין הגדודים המשמשים כמכשירים מדיניים-צבאיים. כך הופך גדודו של יפתח, אשר יסודו בגודו שלל וביווה, למכשיר פוליטי, שלא לרבר על כך, שנדרו של דוד לא הוקם לפשיטות שלל וביווה כלל. גם מור במאמרו "הגיבורים אשר לדוד", טוען

צבאי בן חודש אחד בשנה. דוד ממנה לכל יחידה חודשית כזו מפקד, מקרב מפקדי צבאו המקצועיים (המנויים ברשימת גיבורי דוד). בקבוצת מפקדי קורפוסים אלה לא ניתן ייצוג לכלל שנים-עשר השבטים, ומסתבר כי אלה נתמנו על ידי דוד על פי כישוריהם הצבאיים ולא על פי מוצאם השבטי. בחלקה השני של התעודה (פסוקים 16-24) מסופר שדוד ממנה אף מושלים צבאיים שבטיים, שתפקידם העיקרי הוא ככל הנראה — דאגה להורדת ההוראות ולביצוען במישור השבטי. חלקה השלישי של התעודה (פסוקים 25-32) דן במינויים לתפקידים כלכליים, ואילו סופה (פסוקים 33-34) כולל קטיגוריה של אישים הקרובים קירבה יתירה לארמיניסטרציה המלכותית, אשר את רשימתה נועל יואב שר הצבא. השוואת מבנה צבא דוד מראשיתו ועד למרד אבשלום (ראה תרשים מס' 1). למבנהו לאחר המפקד והקמת חיל המילואים, לאמדת לא רק על שינויים מבניים (ראה תרשים מס' 2), אלא אף על שינויים פרסונליים. דוד משאיר אמנם את יואב על כנו, אך מעלה את בניהו למקום השני, אולם הפעם באופן נפרד לחלוטין מצבא הקבע (עליו מפקד יואב) ובכפופות ישירה למלך עצמו. במבנה החדש אין כמובן מקום לגדוד באופן נפרד, והוא נבלע בפונקציה הכללית של צבא הקבע. יחידות הגיבורים ממשיכות את קיומן בנפרד. בצבא המיליציה אשר היה בפיקודו של אבישי או יואב נעשה גם כן

* חלק מפרק עבודת מ.א. בנושא: "ארגון הצבא בממלכת ישראל ויהודה", בהדרכת פרופ' ב' עזרזר.

טנקים וצוותים ארטילריים קיימת התנדבות. חייל שאינו רוצה להיות מפקד זוטר, עם כל המשתמע מכך, יכול להימנע מלהגיע לקורסים המכשירים אותו לתפקידים אלה או לגרום להדחתו מהם.

קיימת היום בצבא מגמה להכריח חיילים מתאימים לעבור את מסלול הכשרת המפקדים על-מנת להכשירם לקצונה. מצב זה גורם להרגשת מרירות, ואי-השלמה עם כפייה בלתי רשמית זו.

המחבר מודה בכשלונה של המערכת הצבאית-חברתית לגרום לכך שמספיק אנשים יהיו מוכנים להתנדב לקצונה ולשירות הקבע; אך במקום להתמודד עם הבעיה תוך ניסיון התחקות על שורשי המצב הנוכחי, פונה המחבר לדרך הקלה והבטוחה — חקיקה. חקיקה יכולה, אולי, להבטיח כמות, אך אין בכוחה להביא לשיפור איכותה של הקצונה בצה"ל.

הדרך המתאימה להתמודד עם הבעיה היא ניסיון כן לעמוד על פשר סירובם של קצינים זוטרים בדרגות סגן-סרן להתנדב לשירות קבע לתפקידי פיקוד בשדה. נראה שמערכת התמריצים הכספיים הנרחבת לא פתרה את הבעיה והפתרון מצוי כאמיתות מסוימות שחלקן עשויות להכאיב. יש לערוך סקר עמדות בקרב הציבור אליו מתכוון המחבר, ובעקבות זאת לנסות ולגבש גישה חדשה לנושא הכשרת אנשים לתפקידי קצונה והמרצתם להמשיך ולהתנדב לשירות קבע.

סרן (מיל') עמר

על איכותו של הצבא

במאמרו "איכותו של הצבא" ("מערכות" 267, ינואר 1979) מציע חא"ל תמרי לחייב חיילים לקצונה ולשירות קבע. בכך מושמט אחד היסודות החשובים ביותר בתהליך הפיכתו של החייל למפקד — יסוד ההתנדבות.

מאז הקמת צה"ל היה המפקד בצבא אדם שחויב לעמוד בדרישות מסוימות, כאשר החשובה שביניהן הייתה התנדבותו והסכמתו לקיים מערכת ערכים מיוחדת הן בתחומי התנהגותו היומיומית, והן, ובעיקר, במבחן הקשה מכל — מבחן הקרב.

האם סבור המחבר שבחייב החייל לקצונה, בדרך חוק, אפשר גם לחייבו לקבל על עצמו את כל המשתמע מכך מבחינה ערכית ומוסרית?

גם בדרגי הפיקוד הזוטרים של מפקדי כיתות לוחמים, מפקדי